

Виявлення епігенетичних і генетичних порушень та зміни експресії генів 3-ї хромосоми людини при раку яєчників

В. В. Гордіюк¹, Г. В. Геращенко¹, І. Я. Скрипкіна¹, О. В. Симончук²,
Т. В. Павлова³, Д. Д. Угрин¹, О. П. Манжура⁴, Г. О. Вакуленко⁵,
Є. Р. Забаровський⁶, А. В. Риндич¹, В. І. Кашуба^{1,6}

¹Інститут молекулярної біології і генетики НАН України
Вул. Академіка Заболотного, 150, Київ 03680, Україна

²Київська медична академія післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика
Вул. Героїв Сталінграда, 16, Київ, 04210, Україна

³Інститут молекулярної біології ім. В. А. Енгельгардта РАН
Вул. Вавилова, 32, Москва, 119991, Російська Федерація

⁴Київська міська онкологія
Вул. Верховинна, 67, Київ, 03115, Україна

⁵Київський медичний університет ім. О. О. Богомольця
Бул'єв. Тараса Шевченка, 13, Київ, 01004, Україна

⁶Department of Microbiology, Tumor and Cell Biology, Karolinska Institute
Stockholm, Sweden

Для вивчення генетичних та епігенетичних змін у пухлинах яєчників використано технологію ДНК-мікрочипів на основі NotI-зв'язувальних клонів. Аналізом зразків пухлин 22 пацієнтів виявлено метилювання, делеції або ампліфікації у 92 NotI-клонах з 181. Для 32 локусів генів подібні зміни зустрічаються більш ніж в 30 % випадків, що вказує на високу вірогідність залучення цих генів до процесу пухлиноутворення в яєчниках. Для двох генів, GORASP1 і GNAI2, підтверджено зниження експресії методом нозерн-блотингу. Для 16 генів і локусів 3-ї хромосоми вперше показано аберації при раку яєчників.

Ключові слова: NotI-мікрочипи, 3-тя хромосома людини, метилювання ДНК, експресія генів, пухлини яєчників.

Вступ. Проблема раку яєчників є однією з найскладніших у сучасній онкології. Це пов'язано з особливостями етіології та патогенезу пухлин цього органу, що призводить до пізньої діагностики та низького виживання хворих. В Україні рак яєчників займає третє місце за розповсюдженістю

серед онкогінекологічних захворювань та перше місце – за смертністю [1].

Епітеліальні пухлини яєчників поділяються на доброякісні, перехідні та злоякісні. Серед останніх превалюючими за чисельністю є серозні (біля 80 %), за ними йдуть ендометриодні, муцинозні та світлоклітинні пухлини, які є найагресивнішими і мають найменший відсоток за показником виживання хворих.

В. В. ГОРДІЮК, Г. В. ГЕРАЩЕНКО, І. Я. СКРИПКІНА, О. В. СИМОНЧУК,
Т. В. ПАВЛОВА, Д. Д. УГРИН, О. П. МАНЖУРА, Г. О. ВАКУЛЕНКО,
Є. Р. ЗАБАРОВСЬКИЙ, А. В. РИНДИЧ, В. І. КАШУБА, 2008

Таблиця 1
Послідовність праймерів для синтезу зондів ЗТ-ПЛР

Ген	Прямий праймер	Зворотний праймер	T _m	Довжина продукту, п. н.
<i>LRRC3B</i>	TGGACTCCAATCAGATCACATC	AGGTTTCTGCTTTCTTCTGTC	60 °C	545
<i>NKIRAS1</i>	GTGGTTTGTGGATTGTTATCTGTGG	TGGGGTTGAGAAAGTTACTGGCTA	64 °C	494
<i>ZIC4</i>	TGAGACATTCCTGCTTGTCG	CAGAGGTGGCTTTGAAGGAG	60 °C	523
<i>RARb</i>	GAAACAGGCCTTCTCAGTGC	GGTACTGACTGACCCCACT	60 °C	383
<i>UBE2E2</i>	TGTTTCAGCAAGAACCAGAAAGA	AAGAAGTGAGCAGATGGAGAGG	62 °C	415
<i>GNAI2</i>	AACGACTCAGCTGCCTACTACC	AGGGGACTGTGTGTGATCTTCT	60 °C	404

Відомо, що при розвитку пухлини відбуваються генетичні та епігенетичні зміни по всьому геному, однак залишаються невідомими причинно-наслідкові зв'язки цих подій. Тому актуальним у цьому напрямку є системний підхід до вивчення генетичних та епігенетичних змін у генах конкретних хромосом, який також дає можливість виявити нові гени, що беруть участь у процесі розвитку пухлини, з подальшим визначенням їхніх функцій. Одним із таких методів є новітня технологія *NotI*-мікрочипів, яка має низку переваг перед іншими типами мікрочипів [2] і дає змогу визначити як генетичні (делеції, ампліфікації), так і епігенетичні (метилування промоторів генів) зміни генів та локусів за різних типів патологій.

Об'єктом дослідження слугували гени 3-ї хромосоми людини. Це пов'язано з тим, що зазначена хромосома схильна до найчастіших аберацій при багатьох видах раку. Показано, що на ній розташовано низку генів-супресорів, функціонування яких запобігає розвитку злоякісних новоутворень, а їхня втрата або інактивация супроводжується прогресією пухлин [3, 4].

Матеріали і методи. Для дослідження змін у генах 3-ї хромосоми людини в епітеліальних пухлинах яєчників методом *NotI*-мікрочипів використано 22 пари хірургічно видалених зразків ДНК пухлин та оточуючих їх тканин яєчників. З них 15 злоякісних пухлин: шість карцином (1–3-ї стадій), шість аденокарцином (1–3-ї стадій), три цистаденокарциноми (2–4-ї стадій); п'ять доброякісних пухлин і дві перехідні.

Для приготування мікрочипів використано 181 клон 3-ї хромосоми з бібліотеки *NotI*-зв'язувальних клонів геному людини. *NotI*-мікрочипи аналізували, як описано у нашій попередній роботі [5].

Геному ДНК з пухлин та припухлих тканин виділяли за методом Маніатіса [6] з модифікаціями [7].

Сумарну РНК одержували із заморожених у рідкому азоті пухлин або оточуючих пухлини тканин яєчників екстракцією кислим гуанідинтіоціанат-фенол-хлороформним розчином [8], нозерн-блотинг (Northern-blot-analysis) проводили, як у роботі [6]. Для контролю кількості РНК, нанесеної на агарозний гель, мембрани після експозиції відмивали і гібридизували повторно з ³²P-міченою кДНК гена *GAPDH* людини. Денситометричний аналіз гібридизаційних сигналів здійснювали за допомогою програми ImageJ. Статистичну обробку даних нозерн-блот гібридизацій виконували непараметричним методом за Манн-Уїтні (тест Вілкоксона) у програмі «Statgraphics».

кДНК, використані як зонди, отримували методом ЗТ-ПЛР з праймерами, наведеними у табл. 1, і клонували у плазмідному векторі *pGEM-T Easy* фірми «Promega» (США) згідно із стандартним протоколом.

Результати і обговорення. Нами проаналізовано геному ДНК з тканин хірургічно видалених пухлин яєчників методом *NotI*-мікрочипів. Співвідношення сигналів гібридизації ДНК із зразків пухлин до норми представлено на рис. 1. Коефіцієнти такого співвідношення згруповані в

№ клону	NotI-клон	Зразки пухли (1-22)					Ген/локус
		I	II	III	IV	V	
1	NL6 FJ5	■	■	■	■	■	MINT24
2	NR1 DH18						CACNA2D3
3	NR5 GP13						LMCD1
4	NL2 001		■				AK128398
5	NL1 BH17		■				LOC442074
6	NR1 WA8			■			IL17RE
7	NL1 106			■		■	IL17RC
8	NRL 404	■	■	■	■	■	VHL
9	NRL 98			■			IRAK-2
10	NLM 188			■			SEN2L
11	NR1 NK17		■				KIAA0667
12	HSJ4 AB7	■		■	■	■	RPL32
13	NLM 161			■			KIAA0763
14	NR1 XM13	■	■	■	■	■	hmm57278
15	NR1 KJ5	■	■	■	■	■	FBLN2
16	NRL 062						Nucleoporin 210
19	NL4 BK12		■	■	■	■	WNT7A
20	NLM 199			■			LOC131973
21	NL4 DP2	■	■	■	■	■	FGD5
22	NL1 177			■			SH3BP5
23	AP1 102			■		■	EAF1
24	NR1 AB20	■	■	■	■	■	ANKRD28
26	NL4 AP18		■	■	■	■	PLCL2
27	NL1 GC10		■	■	■	■	HMG1L5
28	NR1 WF18	■	■	■	■	■	UBE2E2
29	NL1 CJ4	■	■	■	■	■	NKIRAS1
30	NR1 KA8	■	■	■	■	■	THRB
31	NL4 BB6	■	■	■	■	■	RARB
32	NR1 NL9		■	■	■	■	RAB7L1
33	NL3 CA11	■	■	■	■	■	LRRC3B
34	NRL 082		■	■	■	■	SIMP
35	NL1 024	■					OSBPL10
36	NR5 FK11		■	■	■	■	CMTM8
37	NRL 063		■	■	■	■	CKLFSF6
38	NR1 EP7			■			CLASP2
39	AP 40			■			LBA1
40	NL1 401	■	■	■	■	■	ITGA9
41	NLJ 003	■	■	■	■	■	RBSP3
42	AP 20						SCN5A
43	NL3 003	■	■	■	■	■	GORASP1
44	NL1 308		■	■	■	■	MOBP
45	NR1 NK20			■			GC20
46	NR5 IB17			■			HIGD1A
47	NR1 PA6			■		■	C3orf41
48	NL3 009		■	■	■	■	SNF-1
49	NL1 232			■			CG158
50	NR1 AN24	■	■	■	■	■	hmm144092
51	NL2 007						ZDHHC3
52	NL1 320		■				KIAA0851
53	NL3 010		■				XT3
54	NLM 067	■	■	■	■	■	TESSP2
55	NL3 006	■	■	■	■	■	NBEAL2
56	NR1 NJ3		■	■	■	■	CSPG5
57	NR1 KF21			■			MAP4
58	NR1 PM22	■	■	■	■	■	SCOTIN

№ клону	NotI-клон	Зразки пухли (1-22)					Ген/локус
		I	II	III	IV	V	
59	NR1 PJ14		■	■	■	■	USP19
60	NL3 14		■	■	■	■	RHOA
61	NRL 1 1						SEMA3F
62	NL3 001	■	■	■	■	■	GNAI2
63	NL1 210			■	■	■	MAPKAP3
64	NL1 216			■	■	■	ARMET
65	NRL 097			■	■	■	HUMAGCGB
66	NR1 WH9			■	■	■	PARP3
67	NRL 113		■	■	■	■	GPR62
68	NL1 243			■	■	■	MGC15429
69	NL1 245		■	■	■	■	ACY1
70	NR1 NC7	■	■	■	■	■	FLJ32332
71	NL2 008			■	■	■	PRO2730
72	AP 32						PHF7
73	NR 143		■	■	■	■	AD-017
74	NR5 IH18	■	■	■	■	■	BHLHB2
75	NRL 091			■	■	■	RAF140
76	AP2 60			■		■	ARF4
77	NLM 223			■			ABHD6
78	NL1 358			■			ATXN7
79	NR1 NJ9	■	■	■	■	■	hmm210782
80	NR5 FL20			■	■	■	LRIG1
81	NL1 ZP3		■	■	■	■	TA-KRP
82	NL4 BN15		■	■	■	■	TAF4
84	NL1 YL16	■	■	■	■	■	MITF
85	NL1 BA6	■	■	■	■	■	FOXP1
86	NL6 AF21			■	■	■	PDZRN3
87	924 O21			■	■	■	LOC285296
88	NR5 GE23			■	■	■	ROBO2
89	NL6 HG15	■	■	■	■	■	MRPS17P3
90	NR1 WE11	■	■	■	■	■	p20-CGGBP
91	R5 FK16	■	■	■	■	■	MINA
92	NL6 FO20		■	■	■	■	DCBLD2
93	NLM 202			■	■	■	NIT2
94	NL1 268			■	■	■	TMEM45A
95	NL1 051			■	■	■	TFG
96	NLM 134			■	■	■	BBX
97	NL3 CI2	■	■	■	■	■	LOC285205
98	NLM 187			■	■	■	BOC
99	NL2 273			■	■	■	B4GALT4
100	NR1 WD23			■	■	■	LRRCS58
101	NR5 FG18			■	■	■	FSTL1
102	NL2 092	■	■	■	■	■	SEMA5B
103	NL1 GK21	■	■	■	■	■	ROPN1
104	NR5 CD6			■	■	■	ITGB5
105	NL4 BC8	■	■	■	■	■	ALDH1L1
106	NL1 290	■	■	■	■	■	CHST13
107	NL1 YJ5	■	■	■	■	■	hmm133095
108	NR1 NK11	■	■	■	■	■	CHCHD6
109	NL2 230	■	■	■	■	■	ABTB1
110	NL1 DE18	■	■	■	■	■	GATA2
112	NR5 IG11			■	■	■	hmm146433
113	NL1 205			■	■	■	C3orf27
114	AP 4			■	■	■	RPN1
115	NRL 084			■	■	■	Hmm147837

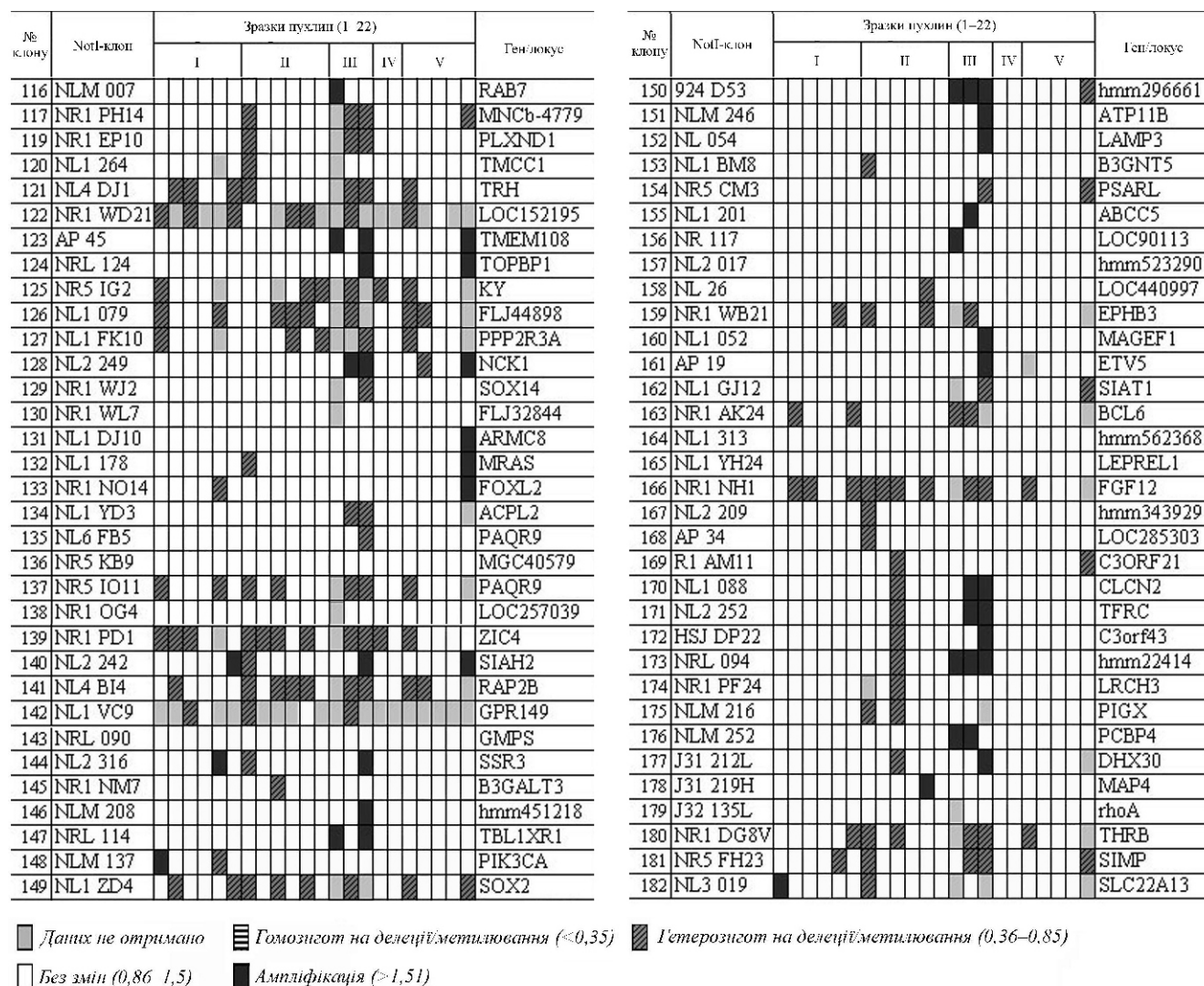

Рис. 1. Профіль гібридації хірургічно видалених зразків пухлин яєчників з *NotI*-клонами хромосоми 3 людини. Різними штриховими лініями показано співвідношення сигналу гібридації ДНК з пухлин до нормальної ДНК пацієнтів. Групи пухлин: I – карциноми різних стадій; II – аденокарциноми різних стадій; III – цистаденокарциноми різних стадій; IV – перехідні пухлини; V – доброякісні пухлини

інтервали: до 0,35 – гомозиготна делеція/метилування; від 0,35 до 0,85 – гетерозиготна делеція/метилування; вище 1,5 – ампліфікація.

Із 181 клону 3-ї хромосоми людини при раку яєчників відмічено зміни в 92 клонах. Найчастіше зустрічаються гетерозиготні делеції/метилування (561 випадок), менше – ампліфікації (101) і найменше – гомозиготні делеції/метилування (2).

Аналіз даних, отриманих за допомогою *NotI*-мікрочипів, показав, що гени та локуси можна умовно поділити на дві групи, у першій з яких спостерігається великий відсоток генетичних та епіге-

нетичних змін (делеція/метилування) тільки в злоякісних пухлинах (*FGF12*, *ZIC4*, *BHLHB2*, *THRB*, *MIFT*, *CHST13*, *TRH*, *LOC152195*, *PAQR9*), у другій – такі зміни присутні як у злоякісних, так і в доброякісних пухлинах (табл. 2). Останні є найчисленнішими. У зв'язку з невеликою кількістю перехідних пухлин в досліді можна лише відмітити, що гени *GATA2*, *NBEAL2* та *GORASP1* зазнали змін у досліджених зразках. Крім того, за кількістю змін у групі злоякісних пухлин усі гени та локуси також можна умовно розділити на групи: 1 – більше 60 % змін; 2 – від 45 до 60 %; 3 – від 30 до 45 %.

Таблиця 2
Зміни (делеції/метилювання) генів та локусів 3-ї хромосоми в пухлинах яєчників

Ген/локус	Відсоток змін від загальної кількості злоякісних пухлин	Відсоток змін від загальної кількості доброякісних пухлин
<i>LRRC3B</i>	73,3	60
<i>hmm210782 (3p14)</i>	73,3	40
<i>NKIRAS1</i>	66,7	80
<i>RARB</i>	66,7	80
<i>GATA2</i>	66,7	60
<i>LOC285205 (3q13.12)</i>	60	40
<i>FGF12</i>	60	25
<i>ZIC4</i>	60	25
<i>VHL</i>	53	40
<i>UBE2E2</i>	53	40
<i>hmm144092(3p21.32)</i>	53	80
<i>NBEAL2</i>	53	80
<i>BHLHB2</i>	53	25
<i>p20-CGGBP (3p12)</i>	53	60
<i>hmm57278 (3p25.2)</i>	46,7	25
<i>GORASP1</i>	46,7	40
<i>GNAI2</i>	46,7	60
<i>FOXP1</i>	46,7	40
<i>RAP2B</i>	46,7	40
<i>MINT24</i>	40	60
<i>THRB</i>	40	25
<i>ITGA9</i>	40	40
<i>MITF</i>	40	0
<i>ROPN1</i>	40	40
<i>CHST13</i>	40	25
<i>TRH</i>	40	25
<i>LOC152195 (3q21.3)</i>	40	25
<i>PAQR9</i>	40	25
<i>SOX2</i>	40	40
<i>MINA</i>	33,3	25
<i>FGD5</i>	33,3	25

Серед цих генів та локусів *LRRC3B*, *hmm210782*, *NKIRAS1*, *RARB*, *GATA2*, *LOC285205*, *FGF12*, *ZIC4* мають найсуттєвіші зміни у групі злоякісних пухлин (більше 60 %).

LRRC3B (Leucine rich repeats containing 3B), за даними [9], – це ген, асоційований з рецидивом лейкемії (leukemia relaps-associated gene). Метилювання промотору цього гена та зниження його експресії спостерігаються при гострій лейкемії [10]. При інших типах пухлин зміни експресії та метилювання промотора гена не вивчено.

Для *NKIRAS1* (NF-kappaB inhibitor interacting Ras-like1) встановлено наявність гетерозиготної делеції/метилювання цього гена у 78 % зразків при раку нирок [7].

Варто зазначити, що метилювання/делеція у *RARB* (Retinoic acid receptor beta) притаманна карциномам яєчників усіх стадій. Гетерозиготні делеції/метилювання цього гена описані для раку шийки матки (43 %) [5]. Виявлено гіперметилювання промотору гена при мієлоїдній лейкемії [11], при раку печінки та стравоходу [5].

GATA binding protein 2 – продукт гена *GATA2* – є транскрипційним фактором, який бере участь у гематопоезі [12]. Зміни експресії цього гена описано для різних форм лейкемій [13] та при аденомах гіпофізу [14].

Для *FGF12* (Fibroblast growth factor 12) відомо зниження експресії при карциномах щитовидної залози [15].

Змін гена *ZIC4* (zinc finger protein of the cerebellum 4) під час канцерогенезу раніше не виявлено.

Серед групи злоякісних пухлин гени *VHL*, *UBE2E2*, *NBEAL2*, *BHLHB2*, *GORASP1*, *GNAI2*, *FOXP1*, *RAP2B* мають гетерозиготні делеції/метилювання у 45–60 % зразків (табл. 2).

Інактивацію відомого гена-супресора *VHL* виявлено для цілої низки пухлин [5]. Високий відсоток змін цього гена у наших дослідженнях підтверджує дані літератури про причетність його до розвитку раку яєчників [16].

UBE2E2 входить до родини убіквітин-кон'югуючих ферментів. Відомо, що убіквітинування відіграє важливу роль у канцерогенезі, але участь саме *UBE2E2* до сьогодні була не відомою.

Зв'язок гена *NBEAL2* (neurobeachin-like 2) з канцерогенезом також не доведено.

Для гена *BHLHB2* (basic helix-loop-helix domain containing class B 2) з'ясовано його участь у контролі клітинного диференціювання, а також у розвитку раку підшлункової залози. Гетерозиготні делеції/метилування цього гена описані для раку шийки матки (64 %) [5]. *BHLHB2* має 53 % делеції/метилування у групі злоякісних пухлин яєчників. Ці зміни спостерігаються у п'яти із шести аденокарцином різних стадій (рис. 1).

Білок, що кодується геном *GORASP1* (golgi reassembly stacking protein 1, 65 kDa), входить до складу апарату Гольджі і виконує функцію підтримки цілісності його структури. Прямих доказів участі у канцерогенезі поки не існує.

Раніше методом серійного аналізу генної експресії (SAGE) показано зміну експресії гена *GNAI2* (guanine nucleotide binding protein (G protein)) при раку яєчників. Гетерозиготні делеції/метилування цього гена описані для раку нирок (30 %) [7].

Експресія транскрипційного фактора FOXP1 (forkhead box P1) зменшується в різних злоякісних епітеліальних пухлинах. Гетерозиготні делеції/метилування цього гена знайдено при раку нирок (30 %) [7].

Продукт гена *RAP2B* (member of RAS oncogene family) є GTP-зв'язувальним білком (мала GTPаза), експресія якого підвищується при раку легень [17]. Ген *RAP2B* має зміни у чотирьох з шести аденокарцином та в двох з трьох цистаденокарцином яєчників.

Наступна група генів та локусів має від 30 до 46 % гетерозиготних делецій/метилування у пухлинах яєчників (табл. 2).

Відомо, що локус *MINT24* асоційований з раком прямої кишки. Гетерозиготні делеції/метилування цього гена описано для раку нирок (56 %) [7].

Зміну експресії гена *ITGA9* (integrin, alpha 9) відмічено при дрібноклітинному раку легень. Гетерозиготні делеції/метилування цього гена виявлено при раку шийки матки (46 %) [5].

Продукт гена *MITF* (microphthalmia-associated transcription factor) є транскрипційним фактором, який відіграє важливу роль у розвитку меланом

[18]. Треба відмітити, що, за нашими даними (табл. 2), ген *MITF* має високий відсоток змін тільки в групі злоякісних пухлин яєчників, у доброякісних пухлинах їх не спостерігали.

Білок, що кодується *TRH* (thyrotropin-releasing hormone), є аутокринним фактором росту для меланоми [19].

Продукт гена *SOX2* (SRY (sex determining region Y)-box 2) є транскрипційним фактором, який змінює експресію при раку шлунка [20] та дрібноклітинному раку легень [21].

Ген *MINA* (MYC induced nuclear antigen) кодує білок, який є мішенню онкогену *myc* та бере участь у процесах проліферації [22]. Відомо, що експресія цього гена змінюється при раку прямої кишки [23].

Встановлено, що зміни експресії рецептора тиреоїдних гормонів В *THRβ* (thyroid hormone receptor, beta) відбуваються у різних типах раку [24].

Описано порушення експресії *ROPNI* (rhopilin associated protein 1) при раку сім'яників [25].

Для генів *FGD5*, *THRβ*, *CHST13*, *PAQR9* (progesterin and adipoQ receptor family member IX) участі в онкогенезі не відмічено.

У гена *CHST13* (carbohydrate (chondroitin 4) sulfotransferase 13), за нашими даними, зміни спостерігаються в усіх цистаденокарциномах та аденокарциномах тільки третьої стадії.

Варто зазначити, що гени та локуси *FGF12*, *ZIC4*, *BHLHB2*, *hmm57278*, *CHST13* мають невеликий відсоток змін (0–25 %) у групі доброякісних пухлин. Це дає підставу для припущення, що генетичні й епігенетичні зміни в них відбуваються саме у злоякісних пухлинах.

Після встановлення генетичних/епігенетичних змін генів у пухлинах яєчників важливим є визначення рівня їхньої експресії.

Грунтуючись на вищевикладеному, вивчали експресію методом нозерн-блотингу таких генів (у яких зафіксовано більше 45 % змін за даними NotI-мікроареїв): *ITGA9*, *RARβ*, *GORASP1*, *LRR3B*, *NKIRAS1*, *GNAI2*, *ZIC4*.

Для порівняння обрано ген *GAPDH*, оскільки з літератури відомо, що в нього відбуваються незначні зміни в експресії порівняно з -актином, який частіше використовують для вивчення відносної експресії у нормальних тканинах, але він має

значні коливання експресії у пухлинах різного походження [26].

Отримані дані свідчать про те, що відносна експресія *GORASP1* значно знижується в аденокарциномах різних стадій у порівнянні з нормальними тканинами ($p < 0,05$) (рис. 2, а, в). Вивчення методом нозерн-блотингу відносної експресії *GNAI2* вказує на зниження експресії в усіх досліджених злоякісних пухлинах порівняно з нормальними тканинами ($p < 0,05$) (рис. 2, б, з). Ці результати корелюють з даними *NotI*-мікрочипів, які свідчать про значний відсоток (46,7) делеції/метилування *GNAI2* у злоякісних пухлинах та суттєву частку (66,6 %) делеції/метилування *GORASP1* в аденокарциномах яєчників різних стадій, що могло вплинути на рівень експресії.

Для інших досліджуваних генів (*NKIRAS1*, *ZIC4*, *RARB*, *UBE2E2*, *LRRC3B*) не вдалось отримати сигналів нозерн-блот-гібридацій, що, напевно, пов'язано з досить низькою експресією згаданих генів як у нормальних тканинах, так і в пухлинах. Це не залежало від ступеня чутливості експериментів з нозерн-блот-гібридацій, оскільки питома активність зондів у всіх гібридаціях була в межах $5 \cdot 10^8$ – $5 \cdot 10^9$ імпхв⁻¹мкг⁻¹. Для отримання даних по експресії вищезгаданих генів необхідно проводити дослідження чутливішими методами, а саме – напівкількісною ПЛР або ПЛР у реальному часі.

Таким чином, у пухлинах яєчників з використанням *NotI*-мікрочипів нами виявлено 32 гени/локуси, зміни в яких (делеції/метилування) перевищують 30 % (табл. 1). За даними літератури та результатами наших досліджень, деякі гени/локуси зазнають аберацій чи змінюють рівень експресії в широкому спектрі епітеліальних пухлин і при лейкеміях.

Раніше інші автори відмічали відхилення рівня експресії/метилування від норми при різних типах раку і інших патологіях для 16 з цих генів/локусів, що свідчить про важливість для канцерогенезу досліджуваних ділянок 3-ї хромосоми. Однак нами вперше методом *NotI*-мікрочипів визначено низку генів/локусів, причетних до пухлиноутворення в яєчниках. Надалі ми прогнозуємо ідентифікувати характер виявлених з використанням *NotI*-мікро-

чипів змін (делеції або метилування) даних генів і локусів.

Функціональний спектр продуктів зазначених генів досить різноманітний, наприклад, це чинники транскрипції (*GATA2*, *MITF*, *SOX2*, *FOXP3*), рецептори гормонів і метаболітів (*RARB*, *THRB*, *PAQR9*), білки, що беруть участь в процесі убіквітинування (*UBE2E2*, *VHL*, *SLAH2*) та в різних сигнальних шляхах клітини. Відомо, зокрема, що *GATA2* взаємодіє з сигнальним шляхом ретиноїдної кислоти [27], до якого причетний *RARB* [28].

Результати наших досліджень свідчать про позитивну кореляцію змін згаданих генів при раку яєчників (наявність чи відсутність делеції/метилування у конкретному зразку пухлини), які збігаються на 72 %, що є підтвердженням даних літератури [27, 28].

Функції деяких генів/локусів (із змінами більше 30 %) поки ще не відомі (*ZIC4*, *hmm210782*, *LOC285205*, *hmm144092*). Варто зазначити, що лише для *GNAI2* відмічено зміну експресії при раку яєчників іншими методами, зокрема SAGE.

За допомогою *NotI*-мікрочипів раніше нами виявлено аналогічні абераційні гени/локуси із змінами в пухлинах яєчників, а також при раку шийки матки (*RARB*, *BHLHB2*, *ITGA9*) [5] і раку нирок (*NKIRAS1*, *GNAI2*, *FOXP3*, *MINT24*) [7].

Висновки. Таким чином, отримані нами на пухлинах яєчників результати з урахуванням даних відносно раку шийки матки і нирок підтверджують ефективність і перспективність нового методу – *NotI*-мікрочипів при масштабному аналізі геному для виявлення як потенційних генів – супресорів пухлин, так і наборів онкомаркерів у контексті ранньої діагностики. Знайдено 32 гени/локуси із змінами (делеції/метилування), що перевищують 30 %. Раніше тільки для 16 з виявлених нами генів відмічено зміни в епітеліальних типах раку і лейкемії. Для 16 генів і локусів 3-ї хромосоми вперше показано аберації при раку яєчників. Встановлено зниження експресії генів *GORASP1* в аденокарциномах та *GNAI2* – в усіх досліджених злоякісних пухлинах яєчників. Надалі передбачається провести оцінку аберації по групах і стадіях для кожної локалізації раку, що вивчається, і оцінити рівні їхньої експресії.

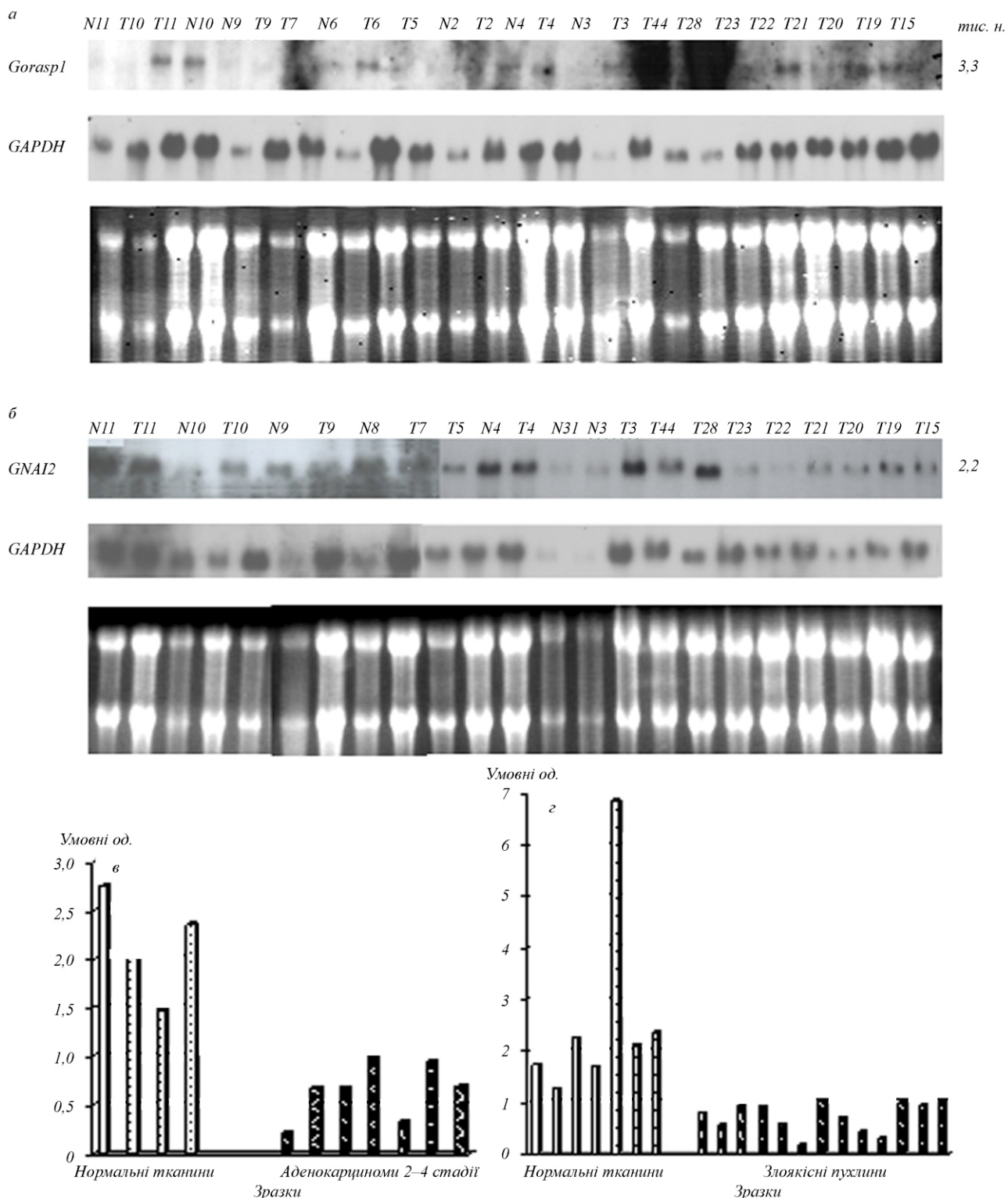

Рис. 2. Експресія *GORASP1* (а, в) та *GNAI2* (б, г) у нормальних (контрольних) тканинах та пухлинах яєчників: а, б – дані нозерн-гібридацій досліджуваних генів та референтного гена (*GAPDH*); в, г – дані відносної експресії *GORASP1* та *GNAI2*, виражені в умовних одиницях інтенсивності гібридаційних сигналів досліджуваних генів до референтного гена *GAPDH* на радіоавтографах

V. V. Gordiyuk, G. V. Gerashchenko, I. Ya. Skrypkin, O. V. Symonchuk, T. V. Pavlova, D. D. Ugryn, E. P. Manzhu, G. O. Vakulenko, E. R. Zabarovskiy, A. V. Rynditch, V. I. Kashuba

Identification of chromosome 3 epigenetic and genetic abnormalities and gene expression changes in ovarian cancer

Summary

DNA-microarray technology comprising NotI-linking clones has been used to check ovarian cancer cells for genetic and epigenetic changes. Analysis of samples from 22 patients revealed methylations, deletions and amplifications in 92 out of 181 NotI clones. For 32 gene loci these changes have been shown in more than 30% of tumor samples that specifies a high probability of these genes involvement in the ovarian cancer development. For two genes, GORASP1 and GNAI2, the decrease in their expression has been confirmed by Northern blot analysis. Aberrations of 16 genes and loci unknown previously to be involved in the development of ovarian cancer have been detected.

Keywords: NotI-microarrays, human chromosome 3, DNA methylation, gene expression, ovarian cancer.

B. B. Гордійук, А. В. Геращенко, И. Я. Скрипкина, Е. В. Симончук, Т. В. Павлова, Д. Д. Угрин, Е. П. Манжура, Г. А. Вакуленко, Е. Р. Забаровский, А. В. Рындич, В. И. Кашуба

Выявление эпигенетических и генетических нарушений и изменений экспрессии генов 3-ей хромосомы человека при раке яичников

Резюме

Для изучения генетических и эпигенетических изменений при опухолях яичников нами использована технология ДНК-микрочипов на основе Not I-связывающих клонов. Анализ образцов опухолей 22 пациенток выявил метилирование, делеции или амплификации в 92 NotI-клонах из 181. Для 32 локусов генов такие изменения встречаются более чем в 30% случаев, что указывает на высокую вероятность вовлечения этих генов в процесс опухолеобразования в яичниках. Для двух генов, GORASP1 и GNAI2, подтверждено снижение экспрессии методом нозерн-блот гибридизации. Для 16 генов и локусов 3-й хромосомы впервые показаны aberrации при раке яичников.

Ключевые слова: NotI-микрочипы, 3-я хромосома человека, метилирование ДНК, экспрессия генов, опухоли яичников.

PERELIK LITERATURY

1. Коханевич Е. В., Вакуленко Г. А., Клеветенко М. П., Симончук Е. В., Судомо И. А., Суменко В. В. Злокачественные опухоли яичников: проблемы диагностики // Здоровье женщины.—2004.—2, № 18.—С. 202–215.
2. Li J., Protopopov A., Wang F., Senchenko V., Petushkov V., Vorontsova O., Petrenko L., Zabarovska V., Muravenko O., Braga E., Kisselev L., Lerman M. I., Kashuba V., Klein G., Ernberg I., Wahlestedt C., Zabarovskiy E. R. NotI subtraction and NotI-specific microarrays to detect copy number and methylation changes in whole genomes // Proc. Nat. Acad. Sci. USA.—2002.—99.—P. 10724–10729.
3. Dreijerink K., Braga E., Kuzmin I., Geil L., Duh F. M., Angeloni D., Zbar B., Lerman M. I., Stanbridge E. J., Minna J. D., Protopopov A., Li J., Kashuba V., Klein G., Zabarovskiy

E. R. The candidate tumor suppressor gene, RASSF1A, from human chromosome 3p21.3 is involved in kidney tumorigenesis // Proc. Nat. Acad. Sci. USA.—2001.—98, N 13.—P. 7504–7509.

4. Kashuba V. I., Li J., Wang F., Senchenko V. N., Protopopov A., Malyukova A., Kutsenko A. S., Kadyrova E., Zabarovska V. I., Muravenko O. V., Zelenin A. V., Kisselev L. L., Kuzmin I., Minna J. D., Winberg G., Ernberg I., Braga E., Lerman M. I., Klein G., Zabarovskiy E. R. RBSP3 (HYA22) is a tumor suppressor gene implicated in major epithelial malignancies // Proc. Nat. Acad. Sci. USA.—2004.—101, N 14.—P. 4906–4611.
5. Кашуба В. И., Скрипкина И. Я., Сараев Д. В., Гордійук В. В., Винницкая А. Б., Цыба Л. А., Погребной П. В., Блинов В. М., Забаровский Е. Р., Рындич А. В. Использование NotI-микрочипов для идентификации изменений в локусах генов, потенциально участвующих в развитии рака шейки матки // Укр. біохім. журн.—2006.—78, № 2.—С. 113–120.
6. Маниатис Т., Фрич Э., Сэмбрук Дж. Молекулярное клонирование / Пер. с англ.—М.: Мир, 1984.—479 с.
7. Скрипкина И. Я., Кашуба В. И., Гордійук В. В., Сараев Д. В., Зубко В. И., Згонник Ю. М., Цыба Л. А., Блинов В. М., Угрин Д. Д., Михайлик А. А., Яцула Б. А., Забаровский Е. Р., Рындич А. В., Возіанов О. Ф. Идентифікація змін у локусах генів, які потенційно задіяні в розвитку раку нирок, за допомогою нової технології NotI-микрочипів // Доп. НАН України.—2006.—№ 11.—С. 188–192.
8. Chomczynski P., Sacchi N. Single step method of RNA isolation by acid guanidinium thiocyanate-phenol-chloroform extraction // Anal. Biochem.—1987.—162.—P. 156–159.
9. Xu Z. M., Yu L., Lu X. C., Han W. D., Li X. J., Jing Y., Wang S. H., Jin H. J., Lon F. D. Cloning of the full length cDNA for a novel leukemia relapse-associated candidate gene LRP15 // Zhongguo Shi Yan Xue Ye Xue Za Zhi.—2003.—11, N 1.—P. 22–26.
10. Dou L. P., Wang C., Xu Z. M., Kang H. Y., Fan H., Lou F. D., Yu L. Methylation pattern of LRP15 gene in leukemia // Chin. Med. Sci. J.—2007.—22, N 3.—P. 187–191.
11. Fazi F., Zardo G., Gelmetti V., Travaglini L., Ciolfi A., Di Croce L., Rosa A., Bozzoni I., Grignani F., Lo-Coco F., Pelicci P. G., Nervi C. Heterochromatic gene repression of the retinoic acid pathway in acute myeloid leukemia // Blood.—2007.—109, N 10.—P. 4432–4440.
12. Pimanda J. E., Ottersbach K., Knezevic K., Kinston S., Chan W. Y., Wilson N. K., Landry J. R., Wood A. D., Kolb-Kococinski A., Green A. R., Tannahill D., Lacaud G., Kouskoff V., Gottgens B. Gata2, Fli1, and Scl form a recursively wired gene-regulatory circuit during early hematopoietic development // Proc. Nat. Acad. Sci. USA.—2007.—104, N 45.—P. 17692–17697.
13. Schneider E. M., Torlakovic E., Stuhler A., Diehl V., Tesch H., Giebel B. The early transcription factor GATA-2 is expressed in classical Hodgkin's lymphoma // J. Pathol.—2004.—204, N 5.—P. 538–545.
14. Umeoka K., Sanno N., Osamura R. Y., Teramoto A. Expression of GATA-2 in human pituitary adenomas // Mol. Pathol.—2002.—15, N 1.—P. 11–17.
15. Jeong H., Kim Y. R., Kim K. N., Choe J. G., Chung J. K., Kim M. K. Effect of all-trans retinoic acid on sodium/iodide symporter expression, radioiodine uptake and gene expression profiles in a human anaplastic thyroid carcinoma cell line // Nucl. Med. Biol.—2006.—33, 7.—P. 875–882.

16. Lee S., Garner E. I., Welch W. R., Berkowitz R. S., Mok S. C. Over-expression of hypoxia-inducible factor 1 alpha in ovarian clear cell carcinom // *Gynecol. Oncol.*—2007.— **106**, N 2.—P. 311–317.
17. Liu Y., Sun W., Zhang K., Zheng H., Ma Y., Lin D., Zhang X., Feng L., Lei W., Zhang Z., Guo S., Han N., Tong W., Feng X., Gao Y., Cheng S. Identification of genes differentially expressed in human primary lung squamous cell carcinoma // *Lung Cancer.*—2007.—**56**, N 3.—P. 307–317.
18. Lesiak K., Sztiller-Sikorska M., Czyz M. Transcription factors in the development and progression of melanoma // *Postepy Hig. Med. Dosw.*—2007.—**61**.—P. 576–595.
19. Ellerhorst J. A., Naderi A. A., Johnson M. K. Expression of thyrotropin-releasing hormone by human melanoma and nevi // *Clin. Cancer Res.*—2004.—**10**, N 1.—P. 5531–5536.
20. Li X. L., Eishi Y., Bai Y. Q. Expression of the SRY-related HMG box protein SOX2 in human gastric carcinoma // *Int. J. Oncol.*—2004.—**24**, N 2.—P. 257–263.
21. Gure A. O., Stockert E., Scanlan M. J., Keresztes R. S., Jager D., Altorki N. K., Old L. J., Chen Y. T. Serological identification of embryonic neural proteins as highly immunogenic tumor antigens in small cell lung cancer // *Proc. Nat. Acad. Sci. USA.*—2000.—**97**, N 8.—P. 4198–4203.
22. Tsuneoka M., Koda Y., Soejima M., Teye K., Kimura H. A novel myc target gene, mina53, that is involved in cell proliferation // *J. Biol. Chem.*—2002.—**277**, N 3.—P. 35450–35459.
23. Teye K., Tsuneoka M., Arima N. Increased expression of a Myc target gene Mina53 in human colon cancer // *Amer. J. Pathol.*—2004.—**164**, N 1.—P. 205–216.
24. Gonzalez-Sancho J. M., Garcia V., Bonilla F., MuZoz A. Thyroid hormone receptors/THR genes in human cancer // *Cancer Lett.*—2003.—**192**, N 2.—P. 121–132.
25. Li Z., Li W., Meklat F. A yeast two-hybrid system using Sp17 identified Ropporin as a novel cancer-testis antigen in hematologic malignancies // *Int. J. Cancer.*—2007.—**121**, N 7.—P. 1507–1511.
26. Barber R. D., Harmer D. W., Coleman R. A., Clark B. J. GAPDH as a housekeeping gene: analysis of GAPDH mRNA expression in a panel of 72 human tissues // *Physiol. Genomics.*—2005.—**21**, N 3.—P. 389–395.
27. Tsuzuki S., Kitajima K., Nakano T., Glasow A., Zelent A., Enver T. Cross talk between retinoic acid signaling and transcription factor GATA-2 // *Mol. Cell. Biol.*—2004.—**24**, N 15.—P. 6824–6836.
28. Ren M., Pozzi S., Bistulfi G., Somenzi G., Rossetti S., Sacchi N. Impaired retinoic acid (RA) signal leads to RARbeta2 epigenetic silencing and RA resistance // *Mol. Cell. Biol.*—2005.—**25**, N 23.—P. 10591–10603.

УДК 577.218+577.133.4
Надійшла до редакції 06.02.08